

راهکارهای مواجهه با چالش‌های هویتی نوجوان دوفضایی ایران معاصر

حسین رضائی^۱ سید حسام الدین حسینی^۲ مهدی نظری^۳ مهدی علیزاده^۴

چکیده

نسل جدید ایران با چالش‌های متعدد هویتی ناشی از دوفضایی شدن، از جمله هویت سیال، متکثر، متضاد، متأثر از فرهنگ جهانی و کم‌تعلق نسبت به ارزش‌های ملی، دینی و فرهنگی کشور روبه‌روست. وضعیت مذکور نیازمند شناخت عمیق و ارائه راهکارهای مؤثر برای مواجهه و برون‌رفت از این چالش است. این پژوهش، با هدف دستیابی به راهکارهای حل چالش‌های هویتی نوجوانان، به روش تحلیل مضمون انجام شده است. داده‌های تحقیق از بازخوانی مقالات علمی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با صاحب‌نظران به دست آمده است. براساس یافته‌های تحقیق، راهبرد «توسعه و ارتقای زیست‌بوم هویت‌یابی نوجوانان»، به‌عنوان راهبرد اصلی به دست آمد. این راهبرد شامل یازده مقوله اساسی است: ارتقای سواد رسانه‌ای، تربیت نوجوانان کنشگر رسانه‌ای، اصلاح نظام ارتباطات اجتماعی نوجوانان، تقویت نهادهای سنتی در راستای هویت‌بخشی، مواجهه هوشمندانه و منعطف با فرایند جهانی شدن، رعایت اصول تربیتی در فرایند هویت‌بخشی، بازشناسی و بازسازی سازه‌های معنایی هویت، طراحی اکوسیستم رشد و تعالی نوجوانان، توسعه حکمرانی مجازی هویت‌ساز، تولید محتوای رسانه‌ای هویت‌محور و مسئله‌شناسی دقیق و عمیق. این پژوهش بر ضرورت تعامل سازنده میان ارزش‌های بومی و تحولات جهانی برای کمک به نوجوانان در فرایند هویت‌یابی تأکید دارد.

واژگان کلیدی

چالش هویت؛ فضای مجازی؛ نوجوان؛ راهکارهای هویت‌سازی؛ زیست‌بوم هویت‌یابی.

۱. دانشجوی دکتری فلسفه اخلاق دانشگاه قم - نویسنده مسئول dr.hosein.rezaei110@gmail.com

۲. دکتری رشته دانش اجتماعی مسلمین دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

۳. استادیار گروه اسلام و مطالعات معنویت پژوهشکده اخلاق و معنویت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران

۴. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی، دانشکده فرهنگ، علوم اجتماعی و رفتاری، دانشگاه باقرالعلوم (ع)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۷

مقدمه و بیان مسئله

در ایران معاصر، نوجوانان در کانون پویایی‌های اجتماعی و تحولات فناورانه بی‌سابقه‌ای قرار گرفته‌اند که شکل‌گیری هویت آن‌ها را با چالش‌هایی عمیق و نوظهور مواجه ساخته است. پدیده «دوفضایی» شدن زندگی، به معنای زیست هم‌زمان و گاه متعارض در فضای واقعی متأثر از سنت‌ها، ارزش‌های خانوادگی و هنجارهای اجتماعی خاص و فضای مجازی جهانی شده، متکثر و پرشتاب، بستری پیچیده برای جست‌وجوی خویشتن فراهم آورده است. نوجوانان در فرایند هویت‌یابی خود، به‌دنبال الگوبرداری از منابع مختلف از جمله رسانه‌ها هستند که امروزه در شکل دادن به شیوه زندگی، فرهنگ و جوامع ما نقش اساسی ایفا نموده و بخش غیرقابل تفکیک و همواره حاضر در زندگی روزمره افراد شده‌اند (تامپسون^۱، ۱۳۹۳: ۶۷).

این هم‌زیستی گاه تنش‌آلود دو جهان به‌ظاهر ناسازگار، بحران‌های هویتی منحصر به فردی را رقم می‌زند که نیازمند شناسایی دقیق و ارائه راهکارهای هوشمندانه، چندبعدی و هم‌سو با بافت فرهنگی-اجتماعی ایران است. مواجهه مؤثر با این چالش‌ها، نه تنها برای سلامت روانی و اجتماعی نسل آینده، بلکه برای انسجام و پویایی جامعه ایران در گذار به آینده‌ای پیچیده، امری ضروری و فوری به شمار می‌آید.

همان‌گونه که گیدنز مطرح می‌کند، جهان مدرن متأخر بازتابی از اطلاعات فراوان است که بر زندگی و شکل‌گیری هویت افراد تأثیر می‌گذارد و هویت‌های جدیدی را ایجاد می‌کند (گیدنز^۲، ۱۳۷۸: ۶۲). منابع هویت‌یابی نوجوانان به‌طور پراکنده و ناهماهنگ است و تعارضات هویتی در فرهنگ جامعه مشهود است. نقش خانواده، به‌عنوان منبع اصلی هویت‌بخشی، با اختلال مواجه شده و فضای مجازی به میدان اصلی شکل‌گیری هویت بدل شده است. در این فضا، سازوکارهای هویت‌یابی غالباً با ارزش‌های غربی و غیرهم‌سو با اصول اسلامی سازگارند. این مسائل چالش‌های پیچیده‌ای در فرایند هویت‌یابی نوجوانان ایران معاصر ایجاد کرده است.

نوجوانان ایران امروز با چالش‌های عمیقی در فرایند هویت‌یابی و شکل‌دهی هویت چندبعدی خود مواجه‌اند. تغییرات شتابان و گاه آسیب‌رسان در ابعاد گوناگون هویتی سبب تقویت هویت مدرن می‌شود، در حالی که هویت ایرانی-اسلامی کم‌رنگ‌تر شده و این تغییر توازن، به احساس بی‌هویتی تاریخی^۳

1. Thompson

2. Giddens

۳. بی‌هویتی تاریخی (Historical Identitylessness) به وضعیتی اشاره دارد که در آن، یک فرد (گروه یا جامعه) ارتباط

دامن زده است. همچنین تعلق به ارزش‌های ملی و فرهنگی کمرنگ شده و هویت‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نوجوانان تغییرات سریعی را تجربه می‌کند. هویت دینی و جنسی و جنسیتی نیز در معرض آسیب قرار گرفته و جایگاه خانواده و قومیت به نفع هویت جهانی کاهش یافته است. هم‌زمان که تعلق خاطر به ارزش‌های فرهنگی بومی کاهش چشم‌گیری پیدا کرده است، با رشد تکنولوژی، گسترش مصرف دیجیتال و افزایش تعاملات مجازی، هویت مجازی در نسل جدید غلبه یافته است. تعاملات در عرصه‌های مختلف از جمله جوامع گوناگون، می‌تواند سبک زندگی و الگوهای رفتاری جدیدی را شکل دهد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۷۲)، به‌طوری‌که افراد، در عین دفاع از وفاداری‌های محلی، به‌دنبال پیوستن به ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جهانی هستند (پیترس^۱، ۲۰۰۹: ۷۱). این تغییرات ابعادی از بحران هویت را آشکار می‌سازند که نوجوانان در مواجهه با آن‌ها نیازمند حمایت و راهنمایی جدی هستند.^۲

۱۴۱

سیالیت و شناوری هویت در نوجوانان، ساختار هویتی آنان را از هویت تربیت‌پایه به هویت تکنولوژی‌پایه تغییر داده است. این فرایند مدرن هویت‌یابی تحت‌تأثیر رسانه‌ها و فناوری، به‌جهت تغییرات سریع در ساختارهای هویت، الگوهای هویت‌یابی را پیچیده نموده و نوجوانان را با سردرگمی در تعیین جایگاه هویتی خود مواجه ساخته است. تحولات ارتباطات رسانه‌ای نیز ابعاد شخصیتی نوجوانان را تحت‌تأثیر قرار داده و آنان را به جست‌وجوی سازه‌های جدیدی از هویت اجتماعی و فرهنگی سوق داده است، به‌گونه‌ای که مفاهیمی مانند هویت مجازی و خانواده دیجیتال مطرح شده است (قنبری، ۱۳۹۸: ۹۹).

پرسش اصلی این پژوهش این است که چه راهکارهایی برای مواجهه با چالش‌های هویتی نوجوانان ایران معاصر، به‌ویژه در فرایند هویت‌یابی در فضای واقعی و مجازی، می‌تواند مؤثر باشد. این مطالعه با استفاده از روش تحلیل مضمون و داده‌های کدگذاری شده از مقالات و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با صاحب‌نظران، به ارائه راهکارهای عملی برای کمک به نوجوانان در دستیابی به هویتی پایدار و متوازن می‌پردازد.

خود را با گذشته، ریشه‌ها، فرهنگ و تاریخ (مشترک) خویش از دست می‌دهد یا نسبت به آن دچار گسست می‌شود. این مفهوم بیانگر فقدان حس تعلق به یک هویت جمعی مبتنی بر سرگذشت و تجربیات تاریخی است و می‌تواند پیامدهای عمیق روانی، اجتماعی و سیاسی داشته باشد.

1. Pieterse

۲. البته جایگاه نهادهای سنتی تر هویت‌ساز مانند خانواده، مدرسه و قومیت نیز به نفع هویت جهانی شده‌ای که مرزها را درمی‌نوردد، تضعیف شده است.

پیشینه پژوهش

در خصوص موضوع کلی این مقاله، یعنی رابطه هویت/هویت‌یابی نوجوانان و فضای مجازی، مطالعات متعددی به زبان فارسی و انگلیسی انجام شده است. با توجه به اینکه ذکر و بررسی همه این منابع در این مجال نمی‌گنجد، تنها به برخی از آن‌ها به‌عنوان نمونه اشاره می‌شود:

در مقاله «تغییرات هویتی دانش‌آموزان؛ بررسی آثار فضای مجازی و اینترنت»، رحمانی و غزایی (۱۴۰۱)، به افزایش عاملیت و استقلال دانش‌آموزان از طریق فضای مجازی اشاره کردند. همچنین، اسماعیلی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری هویت فرهنگی جوانان»، به این نتیجه رسیدند که شبکه‌های اجتماعی به جوانان کمک می‌کنند تا با نقش‌ها و فرایندهای اساسی برای حضور مدنی آشنا شوند و مشارکت اجتماعی را جزئی از هویت خود قرار دهند. در پایان‌نامه «تأثیر فضای مجازی بر هویت اجتماعی جوانان با تأکید بر هویت قومی»، بهجت‌قلی بیکیان (۱۳۹۲) رویکردها و مدل‌های مختلف تأثیر فضای مجازی بر هویت اجتماعی را بررسی کرده و با توجه به آن، درصد ارائه راهکارهایی به‌منظور تقویت هویت اجتماعی جوانان در کشور بوده است. همچنین در پایان‌نامه «تأثیر فضای مجازی بر عنصر هویت (بررسی تأثیر فضای مجازی بر عنصر هویت دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر کرمانشاه)»، مجید احمدی‌آرا (۱۴۰۰) معتقد است که فضای مجازی بر عنصر هویت دانش‌آموزان تأثیر مستقیم داشته و می‌تواند در شکل‌گیری بحران هویت اثرات قابل توجه داشته باشد.

در این زمینه کتاب‌های متعددی نوشته شده است، از جمله کتاب «فضای مجازی و تحولات هویتی در ایران» نوشته داود پویان احيائی (۱۳۹۴) است که ضمن بررسی نظریات مربوط به رابطه فضای مجازی و هویت، به بررسی تأثیرات فضای مجازی بر ابعاد هویت با استفاده از روش مصاحبه و تحلیل مضمون پرداخته است.

از بین منابع غیرفارسی، شایسته است که به کتاب راهنمای^۱ «سلامت روان و استفاده نوجوانان از رسانه‌های دیجیتال» اشاره شود که توسط ژاکلین نسی و همکارانش (۲۰۲۲) در دانشگاه کمبریج منتشر شده است. یک بخش از این کتاب مسئله هویت را با عنوان «رسانه‌های دیجیتال و جنبه دوگانه توسعه هویت نوجوان: تأثیرات استفاده از رسانه‌های دیجیتال بر تعهدات و داستان‌های شخصی نوجوانان» بررسی کرده است.

وجه تمایز این پژوهش در آن است که راهکارهای مواجهه با چالش‌های هویتی و هویت‌یابی نوجوانان را در خلال زمینه دوفضایی (واقعی و مجازی) شدن مورد بررسی قرار داده است. این رویکرد به درک عمیق‌تری از بحران هویتی در دنیای امروز کمک می‌کند. وجه دیگر، از حیث نتایج ترسیم شبکه مفهومی راهکارهای حل مسئله چالش‌های هویتی نوجوان است که با استفاده از تحلیل کیفی، توانسته نگاه نسبتاً جامعی به حیطة حل مسئله را رقم بزند.

چهارچوب مفهومی

۱. هویت

واژه «آیدنتیتی»^۱ به معنای هویت است و همواره با دو مفهوم متضاد تعریف می‌شود: همسانی و تفاوت. از طرفی این واژه، به سبب ظهور حوزه‌های معرفتی متفاوت، معناهای مختلفی یافته است. از این رو، هویت از منظرهای متفاوت مورد توجه متفکران قرار گرفته است که می‌توان از منظر روان‌شناسی اجتماعی، رابطه هویت را نوعی رابطه بین شخصیت فرد و ساختار اجتماعی دانست. بدین معنا هویت نسبتی است که فرد بین عوالم ذهن خود و واقعیت زندگی برقرار می‌سازد (فیرحی، ۱۳۸۶: ۳-۴).

به‌رحال، سنگ بنای هویت را می‌توان در مفهوم «خود» جست‌وجو نمود. اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است و دومین آن به مفهوم تمایز اشاره دارد که با مرور زمان، سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد. بنابراین مفهوم هویت، به‌طور هم‌زمان، میان افراد و اشیا دو نسبت محتمل را برقرار می‌سازد، از یک طرف شباهت و از طرفی تفاوت (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵).

اریکسون به‌عنوان نظریه‌پرداز هویت، تحول انسانی را در هشت مرحله توصیف می‌کند و بر اهمیت هویت «من» در نوجوانی تأکید دارد. او هویت را به‌عنوان انسجام درونی و یکسانی در طول زمان تعریف می‌کند که از طریق تعامل فرد با واقعیت اجتماعی و هماهنگی بین تصویر خود و انتظارات دیگران شکل می‌گیرد. اریکسون وفاداری را به‌عنوان فضیلت مرتبط با هویت می‌داند و تعهد به ارزش‌ها و عقاید را اساس هویت و یکی از وظایف کلیدی نوجوانی تلقی می‌کند (اریکسون، ۱۳۹۶: ۱۹).

جیمز مارسیا (۲۰۰۷) هویت را با دو روند اصلی تعریف می‌کند: کاوش و تعهد. کاوش دوره‌ای از جست‌وجوی هویت است که فرد درباره تقلیدهای گذشته، نقش‌ها و آرمان‌ها تأمل کرده و اشکال

مختلف هویت را آزمایش می‌کند. تعهد، به تصمیم‌گیری‌های نسبتاً پایدار در زمینه‌های هویتی و جهت‌دهی تلاش‌ها اشاره دارد. مارسیا با ترکیب وجود یا عدم کاوش و تعهد، چهار پایگاه هویت را تعیین کرده است:

هویت موفق^۱: پایگاه فردی است که دوره‌ای از کاوش را در پی یافتن نگرش‌های شخصی تجربه کرده و تعهداتی را به وجود آورده است. در این مرحله، فرد بین نیازهای درونی و خواست‌های اجتماعی، سازش برقرار می‌کند.

هویت دیررس^۲ (مهلت‌خواه): پایگاه فردی است که در حال حاضر، در کاوش است و جست‌وجوی فعال و پرسشگری عمیق را در زمینه هویت تجربه می‌کند، اما هنوز به تعهداتی نرسیده است.

هویت زودرس^۳: پایگاه فردی است که بدون داشتن دوره‌ای از کاوش و جست‌وجو، تعهداتی را پذیرفته است که اساس آن‌ها، تقلید و همانندسازی‌های دوران کودکی و ارزش‌های والدین است.

هویت مغشوش^۴ (سردرگم): این پایگاه به فردی اشاره دارد که نه دوره‌ای از کاوش هویت را تجربه کرده و نه به تعهداتی رسیده است. او ممکن است در گذشته جست‌وجوی هویت داشته، اما در حل آن توفیق نداشته و اکنون نیز نگرانی یا دل‌مشغولی‌ای در این زمینه ندارد.

مارسیا اعتقاد دارد که ساختار هویتی که به‌خوبی شکل گرفته باشد، انعطاف‌پذیر است و در برابر تغییرات اجتماعی و روابط، باز و گشوده است. این گشودگی موجب می‌شود که سازمان‌دهی‌های مجدد فراوانی در محتوای «هویت من» فرد در طول زندگی انجام گیرد.

هویت از حوزه‌های کلیدی و مورد توجه در فضای مجازی است. در ارتباط بین افراد، اولین مسئله ضروری برای درک و ارزیابی کامل یک تعامل، توجه به هویت آنان است؛ اما در دنیای مجازی این هویت مبهم بوده و بسیاری از نشانه‌های شخصیتی و نقش اجتماعی که در فضای مجازی نمایان می‌شود با جهان فیزیکی واقعی تطابق ندارد (دوناس، ۱۹۹۸: ۱). فضای مجازی با مقوله شناوری هویت‌ها عجین است.

-
1. Identity Achievement
 2. Moratorium
 3. Foreclosure
 4. Diffusion

۳. هویت‌یابی

هویت‌یابی^۱ فرایند درونی و روانی است که نوجوانان در آن، به کشف و تعریف هویت خود می‌پردازند و به سؤالاتی مانند «من که هستم؟» پاسخ می‌دهند. این فرایند تحت تأثیر عوامل فردی، تجربیات شخصی و محیط اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. نوجوانان با تقلید از الگوها، تعهد به ارزش‌ها و آزمون گزینه‌های مختلف، هویت خود را می‌سازند. به گفته اریکسون، هویت‌یابی یک تلاش فعال است که شامل انسجام میان گذشته، حال و آینده «خود» می‌شود و نوجوانان را به تعهد نسبت به انتخاب‌هایشان سوق می‌دهد (اریکسون، ۱۹۶۸: ۱۴۷).

هویت‌یابی و هویت‌سازی دو فرایند متفاوت در شکل‌گیری هویت نوجوانان هستند. هویت‌یابی یک فرایند درونی و خلاقانه است که در آن، نوجوانان به کشف و تعریف هویت خود می‌پردازند و عاملیت دارند، در حالی که هویت‌سازی بیشتر به تأثیرات بیرونی مانند خانواده، نهادهای آموزشی و انتظارات اجتماعی اشاره دارد که نقش‌ها و ارزش‌های از پیش تعیین شده را به نوجوان تحمیل می‌کند. «Identity Making» بر ابتکار فردی و کنشگری تأکید دارد، در حالی که «Identity Formation» به یک فرایند سیستماتیک و تطابق با هنجارهای اجتماعی اشاره می‌کند. این تفاوت‌ها در نظریات مارسیا (۱۹۹۳) و مک‌آدامز (۲۰۱۳) نیز مطرح شده است، جایی که هویت‌یابی با کاوش و تعهد مرتبط است و هویت‌سازی به تطابق با فشارهای اجتماعی محدود می‌شود.

۴. نوجوان

روان‌شناسان در زمینه تعریف نوجوانی اتفاق نظر ندارند. برخی آن را مقطعی مستقل نمی‌دانند، بلکه ویژگی‌ای از کودکی می‌دانند که بر تمام دوره‌های رشد اثر می‌گذارد. محدوده سنی و تعریف نوجوانی در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف متفاوت است و به مفاهیم اجتماعی و فرهنگی بستگی دارد. به‌طور کلی، می‌توان گفت نوجوانی دوره‌ای است بین کودکی و بزرگسالی که طول مدت آن برحسب فرهنگ‌ها و محیط‌های مختلف، متفاوت است و حدوداً از ۱۱ تا ۲۰ سالگی ادامه دارد (نجفی علمی، ۱۳۸۹). در دستورالعمل‌های مراقبتی، گروه سنی نوجوان در بازه ۵ تا ۱۸ سال قرار دارد (پکیج آموزشی پزشکان مراکز جامع سلامت، ۱۴۰۰). سازمان بهداشت جهانی، دوران نوجوانی را بین ۱۰ تا ۱۹ سالگی تعریف می‌کند.^۲ همچنین مفهوم نوجوانی می‌تواند صرفاً با محدوده سنی

1. Identity Formation

2. https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1

تعیین نشود. هر فرد می‌تواند در هر سنی احساس نوجوانی کند و تغییرات و تحولاتی را تجربه کند که با مفهوم نوجوانی سازگار است. بنابراین، تعریف نوجوانی نباید به محدوده سنی خاصی محدود شود و باید به تغییرات ویژگی‌های روان‌شناختی و اجتماعی فرد، توجه کند که محوری‌ترین این ویژگی‌ها کاوشگری برای شناخت کیستی و چرایی خود یا همان هویت‌یابی است.

۵. دوفضایی

گسترش فناوری‌های دیجیتال و سکوه‌های فضای مجازی، زندگی واقعی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده و آن‌ها را به دنیایی جدید وارد کرده است. این تغییرات، نحوه تعامل افراد با یکدیگر و دنیای اطرافشان را بازتعریف کرده و منجر به شکل‌گیری دوگانه زیست فیزیکی و زیست مجازی شده است (ویتکالوف، ۲۰۲۴). در گذشته، کنشگری انسانی تنها در دنیای فیزیکی معنا داشت، اما با پیشرفت فناوری‌های ارتباطی و اینترنت، انسان‌ها به تدریج به سمت زیست مجازی حرکت کرده‌اند که اکنون به‌عنوان یک فضای محبوب و جذاب برای نسل جوان شناخته می‌شود.

نوجوان امروز در دو زیست‌بوم هم‌زمان زندگی می‌کند: زیست فرهنگی بومی (پای در زمین) و زیست‌بوم فضای مجازی (ذهن و خیال در فضا). وجود و هویت او در تعامل عناصر محیطی هر دو فضا (نه هیچ‌کدام به تنهایی) با فرایندهای متفاوتی و گاه با نتایج متمایزی شکل می‌گیرد، به طوری که گویا با دو نفر مواجه هستیم. این دوگانگی موجب شکل‌گیری هویت‌های نامعین و متعارض در نوجوانان می‌شود. در حالی که هویت‌های سنتی بر ثبات و مرزبندی استوار بودند، فضای مجازی مرزها را محو کرده و ارتباطات و ارزش‌ها را بازتعریف می‌کند. این شرایط هویت‌یابی نوجوانان را پیچیده‌تر و دستخوش تغییرات و تضادها می‌سازد (برگرفته از: عاملی، ۱۴۰۳).

نوجوان دوفضایی، متمایز از نسل‌های قبلی، با چالش‌های جدیدی در هویت‌یابی مواجه است که ناشی از زیست دوگانه در فضای فیزیکی و مجازی است. این پیچیدگی‌ها هویت‌یابی را دشوار و پویاتر کرده و تحقیق حاضر، در ادامه، به دنبال راهکارهایی برای مدیریت این چالش خواهد بود.

روش پژوهش

برای فهم و تبیین راهکارهای مواجهه با چالش هویت‌یابی نوجوانان در فضای واقعی و مجازی، از روش تحلیل مضمون استفاده شد. در این تحقیق، ۵۰۰ مقاله مرتبط شناسایی و از میان آن‌ها، ۵۰ مقاله برتر انتخاب گردید که متن آن‌ها مورد کدگذاری و تحلیل قرار گرفت. با توجه به پیچیدگی تحولات نسل جدید و چالش‌های هویتی ناشی از وقایع پاییز ۱۴۰۱، مصاحبه‌هایی با ۱۵ نفر از

صاحب‌نظران در حوزه‌های مختلف انجام شد. داده‌های حاصل از مقالات و مصاحبه‌ها کدگذاری و تحلیل مضمون شدند.

مصاحبه‌شوندگان با روش نمونه‌گیری هدفمند و با حداکثر تنوع (از حیث رشته تحصیلی و نوع فعالیت سازمانی)، از بین متخصصان حوزه هویت و زیست مجازی نوجوان با رویکرد اسلامی انتخاب شدند. معیارهای نمونه‌گیری شامل حداقل ۵ سال سابقه کار، تجربه مستقیم در مواجهه با پدیده مورد مطالعه بود. نمونه‌گیری تا حد اشباع نظری (تعداد ۱۵ نفر) ادامه یافت. جدول ۱ ویژگی‌های دموگرافیک مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

کد مشارکت‌کننده	جنسیت	سن	تحصیلات	فعالیت سازمانی	سابقه کار
P1	مرد	۵۴	دکتری اخلاق اسلامی	رئیس قطب اخلاق دفتر تبلیغات اسلامی استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی	۲۷
P2	مرد	۴۵	دکتری تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی	عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی	۲۰
P3	مرد	۴۵	دکتری اخلاق اسلامی	مدیر گروه پژوهشی تربیت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی متخصص روان‌شناسی اخلاقی	۲۰
P4	مرد	۴۵	دکتری عرفان اسلامی	معاون سابق فضای مجازی هنر و رسانه دفتر تبلیغات اسلامی معاون فرهنگی حوزه نمایندگی ولی‌فقیه در جمعیت هلال احمر	۱۵
P5	مرد	۴۷	دکتری روان‌شناسی	استادیار پژوهشکده اخلاق و معنویت، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی عضو شورای علمی گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت	۱۷

سابقه کار	فعالیت سازمانی	تحصیلات	سن	جنسیت	کد مشارکت کننده
۲۰	مدیر عامل خانه خلاق و نوآوری اشراق رییس سابق میز تخصصی سبک زندگی اسلامی مدیر سابق اداره کل ارشاد اسلامی اصفهان	حوزوی	۵۴	مرد	P6
۱۰	دبیر میز تخصصی هویت نوجوان معلم/دبیر دوره متوسطه	دکتری فلسفه اخلاق	۳۶	مرد	P7
۱۵	معاون فرهنگی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	دانش آموخته رشته های حقوق و علوم حدیث	۴۹	مرد	P8
۱۸	رئیس دانشکده فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق(ع)	دکتری فرهنگ و ارتباطات	۴۱	مرد	P9
۱۵	مدیر گروه مطالعات فرهنگی و ارتباطات دانشگاه باقرالعلوم(ع)	دکتری فرهنگی و ارتباطات	۴۰	مرد	P10
۱۳	مدیر گروه مطالعات فرهنگی و اجتماعی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی	دکتری فرهنگ و ارتباطات	۳۷	مرد	P11
۱۰	مدیر آینده پژوهی سازمان سراج	دکتری فرهنگ و ارتباطات	۳۶	مرد	P12
۱۵	مدیر مؤسسه خواجه نصیرالدین طوسی کارشناس رسانه و فضای مجازی مدیر گروه علمی فناوری اطلاعات دانشگاه المصطفی	کارشناسی ارشد انفورماتیک	۳۵	مرد	P13
۱۰	رئیس حوزه هنری کودک و نوجوان معاون سابق فرهنگی اتحادیه انجمن های اسلامی دانش آموزان	دکتری مدیریت	۳۶	مرد	P14

سابقه کار	فعالیت سازمانی	تحصیلات	سن	جنسیت	کد مشارکت‌کننده
۱۹	مدیر و مؤسس پورتال جامع فضای مجازی و پایگاه جامع سواد رسانه	حوزوی	۳۵	مرد	P15

برای تضمین اعتبار یافته‌ها از راهبردهای زیر استفاده شد:

- بازبینی توسط همتایان: کدها و مضامین توسط دو پژوهشگر مستقل بازبینی شدند.
- بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان: خلاصه نتایج جهت تأیید به مصاحبه‌شوندگان ارائه گردید.
- ثبت فرایند تحلیل: تمام مراحل کدگذاری و تحلیل در نرم‌افزار MAXQDA مستندسازی گردید.
- توصیف غنی: نقل قول‌های مستقیم برای شفاف‌سازی یافته‌ها ارائه شد.
- روش تحلیل مضمون یکی از شیوه‌های متداول تحلیل محتوای متنی و به‌عنوان یک روش اساسی برای تحلیل کیفی در نظر گرفته می‌شود. تحلیل مضمون روشی برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است (خنیفر، ۱۳۹۶: ۵۳).

۱۴۹

نتایج تحلیل مضمون و یافته‌های تحقیق

در کدگذاری اولیه، ۲۷۳ کد مفهومی غنی از حیث محتوایی، درخصوص سؤال اصلی تحقیق استخراج شد. طی سه مرحله مقوله‌گذاری مفاهیم، مقولات و کلان‌مقوله‌ها، نهایتاً ذیل ۸ مقوله اصلی (کلان‌مقوله) و بیش از ۱۰۰ مقوله فرعی دسته‌بندی شده است. در ادامه، ضمن تحلیل شبکه مضامین به‌دست‌آمده، نتایج ادغام و یکپارچه‌سازی متن نهایی، مقولات اصلی و مقولات فرعی ذیل هریک تبیین می‌شود.^۱

توسعه و ارتقای زیست‌بوم هویت‌یابی نوجوان

در مرحله کدگذاری انتخابی، با تحلیل روابط میان مقولات اصلی، مقوله «توسعه و تعالی زیست‌بوم هویت‌یابی نوجوانان» به‌عنوان مقوله محوری پژوهش برگزیده شد. این مقوله ناظر بر مجموعه عوامل و کنشگرانی است که در فرایند هویت‌یابی نوجوان نقش دارند و نیازمند بازآرایی و تقویت هستند. ۸ کلان‌مقوله استخراج‌شده، در واقع، اجزای این زیست‌بوم‌اند و انتخاب عنوان

۱. لازم به ذکر است با توجه به محدودیت حجم مقاله، جدول کامل لیست اسامی مضامین و کدها به دبیرخانه مجله ارسال گردید.

مذکور، نتیجه تلفیق تحلیلی آن‌ها در قالب یک راهکار کل‌نگر بوده است. این مقوله ظرفیت تبیین و انسجام‌بخشی به تمامی یافته‌ها را داراست. زیست‌بوم پیشنهادی، همه‌جانبه‌نگری را تضمین می‌کند و از تقلیل‌گرایی به یک حوزه خاص جلوگیری می‌نماید. در ادامه، مقولات و راهکارهای عملی ذیل کلان‌راهبرد توسعه و ارتقای زیست‌بوم هویت‌یابی نوجوان بررسی خواهند شد.

۱- ارتقای سواد رسانه‌ای نوجوانان و اولیای تربیتی

افزایش سواد رسانه‌ای نوجوانان و والدین، راهی مؤثر برای مقابله با چالش‌های هویتی است. این مهارت‌ها نوجوانان را در تحلیل انتقادی محتوا و دوری از تأثیرات منفی یاری می‌دهد. والدین و مربیان نیز می‌توانند با هدایت صحیح، فضای مجازی را به فرصتی برای تقویت هویت‌های دینی و ملی تبدیل کنند و پایداری هویتی را تضمین نمایند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

● ارتقای سواد رسانه‌ای نوجوانان یکی از مهم‌ترین اقداماتی است که می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا از مصرف محتوای ضد هویتی پرهیز کنند و با آن مواجهه نقادانه، فعالانه و منجر به خودآگاهی داشته باشند (بیک محمدی، ۱۴۰۱).

● در عصر دیجیتال، تقویت مهارت‌های تربیت رسانه‌ای و والدگری دیجیتال برای اولیای تربیتی بسیار حیاتی است. این مهارت‌ها به والدین کمک می‌کند تا نقش کنترل‌گری بهتری ایفا کنند و به‌عنوان میانجی‌گری بین فرزندان و دنیای رسانه عمل کنند (قنبری برزیان، ۱۳۹۶).

این یافته تحقیق را پژوهش‌های دیگر هم تأیید می‌کنند، از جمله رحمانی مقاله «نقش سواد رسانه‌ای و الگوی والد-فرزندی در شکل‌گیری هویت دینی فرزندان». یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که میان سواد رسانه‌ای و شکل‌گیری هویت دینی نوجوانان، رابطه معناداری وجود دارد و افرادی که سواد رسانه‌ای بالاتری دارند، از ثبات بیشتری برخوردارند (رحمانی، ۱۴۰۲: ۲۵).

۲- تربیت نوجوانان کنشگر رسانه‌ای

تربیت نوجوانان کنشگر رسانه‌ای شامل توانمندسازی آن‌ها در تحلیل نقادانه، تولید محتوا، قدرت تفکر، شناخت اندیشه اسلامی، اتخاذ رویکرد فعال در رویدادهای رسانه‌ای، بهره‌گیری از ظرفیت آفرینش و رؤیاپردازی نوجوانی برای بیان هویت و ارزش‌ها در فضای دیجیتال است. نوجوانان توانمند در این موارد، از مصرف‌کننده منفعل به خالق فعال تبدیل شده و از مصرفی شدن، غوطه‌وری در امواج رسانه و تبعیت کورکورانه از فرهنگ جهانی مصون می‌ماند و زمینه خلق هویت درون‌زا

مبتنی بر فرهنگ و ارزش‌های بومی برای آن‌ها ایجاد می‌شود.^۱

گزاره مرتبط با این مقوله:

- جهتهای و تربیت رسانه‌های هویت‌ساز، در کنار تجهیز نوجوانان به فناوری‌های پیشرفته فضای مجازی امری مهم در عصر دیجیتال است (مصاحبه‌شونده p۶).
- هویت‌یابی نوجوانان در خلال تولید محتوا و کنشگری رسانه‌های فطری-تمدنی باید تکامل یابد (مصاحبه‌شونده p۹).

آموزش شهروندی دیجیتال^۲ برای آگاهی از حقوق، مسئولیت‌ها و رفتارهای مسئولانه در فضای مجازی ضروری است. هدف این آموزش، توانمندسازی نوجوانان به‌عنوان شهروندان دیجیتال آگاه و مسئول است تا اثرات مثبتی در دنیای فناوری به جا بگذارند (کاماکشی مالیک، ۲۰۲۴: ۳۵۸). این تحقیق نشان می‌دهد توانمندسازی نوجوانان در شهروندی دیجیتال، می‌تواند به افزایش مسئولیت‌پذیری و تعهد آن‌ها که پایه هویت‌یابی صحیح است کمک کند.

۳- اصلاح و ارتقای نظام ارتباطات اجتماعی نوجوانان

بهبود روابط خانوادگی، بیناسلی و حمایت نهادهای اجتماعی، انزوای ناشی از فضای مجازی را کاهش داده و هویت نوجوانان را تقویت می‌کند. مهارت‌های ارتباطی بهتر، حس خودشکوفایی را افزایش می‌دهد و استفاده از تولیدات رسانه‌ای و هنری، می‌تواند فضای مجازی را به ابزاری برای تقویت پیوندهای اجتماعی و تعامل مثبت تبدیل کند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

- الگوهای ارتباطی خانواده باید اصلاح و ارتقا یابند (فیاض پور، ۱۴۰۰).
- مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی نوجوان باید تقویت شوند (درشتی و همکاران، ۱۳۹۹).
- تقویت سواد ارتباطات اجتماعی نوجوان می‌تواند به افزایش خودآگاهی ارتباطی نوجوان و هویت‌یابی صحیح وی بینجامد (کوچک‌زائی و همکاران، ۱۳۹۷).

این یافته در تحقیق مرادی (۱۴۰۳) تأیید شده است. این مطالعه کیفی با مصاحبه ۲۵ نوجوان ۱۵ تا ۱۸ ساله نشان می‌دهد که شناخت اجتماعی (تجربه تعاملات در خانواده، همسالان، رسانه

۱. ممکن است تشویق نوجوانان به کنشگری رسانه‌ای، از یک منظر موجب افزایش حضور نوجوان در فضای مجازی و افزایش احتمال قرار گرفتن آن‌ها در معرض مخاطرات آن شود، در صورتی‌که به نظر می‌رسد در یک چهارچوب کلان فرصت‌نگر به فضای مجازی، با تکیه بر آموزش و تربیت نوجوانان، می‌توان از فرصت حضور آن‌ها در فضای مجازی، به نفع تجربه تولیدگری، افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری و تلاش برای توسعه و نشر آنچه در مسیر رشد یادگرفته باشد.

و مدرسه) نقش حیاتی در شکل‌گیری احساس تعلق و هویت گروهی دارد. عوامل قدرتمند مانند محیط حمایتی اجتماعی، ارتباطات سالم و پذیرش هنجارهای گروهی، تقویت‌کننده احساس هویت اجتماعی‌اند (مرادی، ۱۴۰۳: ۳۴).

۴- تقویت نقش نهادهای فرهنگی اصیل هویت‌بخشی

در دوران پیشامدرن و پیشارسانه، نوجوانان از طریق نهادهای فرهنگی اصیل و بومی مانند خانواده، مسجد، مدرسه و ارتباطات بین‌نسلی، به‌طور طبیعی و به شکلی منسجم و مناسب به هویت‌یابی می‌رسیدند. اما با ظهور رسانه و فضای مجازی، این فرایند اختلال پیدا کرده و نقش ساختارهای بومی هویت‌بخش تضعیف شده است. کاهش وزن نقش‌آفرینی این نهادها در برابر فضای مجازی یک علت اصلی است. برای مواجهه با این چالش، ضروری است که مسیرهای هویت‌یابی بازسازی شوند و نقش نهادهای فرهنگی اصیل در تقویت این فرایند تقویت گردد تا نسل جدید در مسیر هویت‌یابی صحیح قرار گیرد.

۴-۱. تقویت خانواده هویت‌ساز

خانواده، به‌عنوان نخستین نهاد تربیتی، نقش مهمی در هویت‌سازی نوجوانان دارد. ایجاد روابط محبت‌آمیز و حفظ سبک زندگی ایرانی-اسلامی، محیطی امن برای تبادل افکار و احساسات فراهم می‌آورد. همچنین، برگزاری کارگاه‌های آموزشی، ابزارهای لازم را برای هدایت نوجوانان به سوی هویتی پایدار و سالم در اختیار والدین قرار می‌دهد.

گزاره مرتبط با این مقوله:

● لزوم تقویت بینش و مهارت هویت‌بخشی اولیای تربیتی و آموزش‌های مربوط به هویت‌یابی و بحران هویت به والدین (مصاحبه‌شونده p۷).

● لزوم تقویت روابط عاطفی و مهر و محبت درون خانواده (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰).

● حفاظت از سبک زندگی ایرانی-اسلامی خانواده‌ها (ربانی و علی‌آبادی، ۱۴۰۰).

۴-۲. تقویت مدرسه هویت‌ساز

مدرسه به‌عنوان مکمل خانواده، نقشی محوری در هویت‌سازی نوجوانان ایفا می‌کند. آموزش معلمان درباره بحران‌های هویتی و تقویت تعاملات میان معلم و دانش‌آموز، محیطی مناسب برای هویت‌یابی ایجاد می‌کند. اجرای برنامه‌های هویت‌محور و فعالیت‌های گروهی، به دانش‌آموزان فرصت می‌دهد تا هویت خود را در فضایی پویا تجربه کنند. هماهنگی میان نهادهای تربیتی مانند

خانواده، مدرسه و مسجد، شبکه‌ای منسجم برای هدایت نوجوانان شکل داده و از تأثیرات منفی فضای مجازی جلوگیری می‌کند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

● لزوم آموزش‌های مربوط به هویت‌یابی و بحران هویت به مربیان و معلمان (نعمتی و همکاران، ۱۴۰۱).

● اجرای برنامه‌ها و رویدادهای هویت‌ساز تقویت شود (صفری شالی و عبدمولایی، ۱۳۹۴).

● هماهنگی و هم‌سویی نهادهای تعلیم و تربیت، به‌خصوص مدرسه، خانواده و مسجد می‌تواند با محوریت مدارس محقق شود (مصاحبه‌شونده p۸ و p۱۵).

۴-۳. تقویت نهاد دین هویت‌ساز

نهاد دین در هویت‌سازی نوجوانان، نقشی اساسی دارد. همچنین می‌تواند نوع خاصی از جامعه‌پذیری دینی را برای تربیت نسلی رقم بزند. این مهم نیازمند به‌روزرسانی ادبیات دینی با زبان جذاب و متناسب با درک نوجوانان است. علاوه‌براین، لازم است هویت‌سازی در رأس اهداف تبلیغی و تربیتی نهادهای فرهنگی و مذهبی فعال در حوزه نوجوان قرار گیرد، به این معنا که در ارائه معارف دینی به نوجوانان (به‌خصوص احکام، اخلاق و اعتقادات) جهت اصلی فعالیت‌ها در راستای کمک به هویت‌یابی سالم و متعالی قرار گیرد.

گزاره مرتبط با این مقوله:

● لزوم تقویت جامعه‌پذیری دینی (امین‌پور، ۱۳۹۰).

● روزآمدسازی فرهنگ و ادبیات دینی جهت ارائه جذاب و روزآمد آن به نوجوان عصر حاضر، در تقویت کارآمدی نهادهای دینی هویت‌ساز مؤثر است (مصاحبه‌شونده p۷).

۴-۴. افزایش ارتباطات بین‌نسلی مبتنی بر رویکرد فطری و واقع‌گرایانه

تمرکز بر ویژگی‌های مشترک انسانی با رویکردی واقع‌گرایانه، شکاف نسلی را کاهش داده و هویت نوجوانان را تقویت می‌کند. یک نسل تحت‌تأثیر فرهنگ، سنت، تاریخ و اندیشه خاص خود شکل گرفته، درحالی‌که نسل جدید در معرض فرهنگ جهانی و برساخت رسانه‌ای قرار دارد. رویکرد واقع‌گرایانه تعامل سازنده و درک متقابل ارزش‌ها را ارتقا می‌دهد و چرخه منفی ارتباطات را به تعاملات مثبت تبدیل کرده و زمینه هویت‌سازی پایدار نوجوانان را فراهم می‌کند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

• با تأکید بر ابعاد فطری نوجوانان و پذیرش رویکرد واقع‌گرایانه به جای دیدگاه‌های برساخته، می‌توانیم زمینه‌ساز توسعه روابط و پیوندهای بین‌نسلی مؤثرتری باشیم (مصاحبه‌شونده p۱۴).

۵- مواجهه هوشمندانه، سازنده، منعطف و مبتنی بر اقتدار درون‌زای فرهنگی با فرایند جهانی شدن
مواجهه با جهانی شدن نیازمند رویکردی هوشمندانه است که ضمن حفظ ارزش‌های فرهنگی، تعامل مؤثر با دیگر فرهنگ‌ها را ممکن سازد. بنابراین در مواجهه با فرهنگ جهانی و فرایند جهانی شدن، ترکیبی از دو خصلت مقاومت (که با مفاهیم اقتدار، غیرت و اصالت هم‌نشینی دارد) و هوشمندی (که با مفاهیم انعطاف، تعامل سازنده و یادگیرنده و سازواری هم‌نشینی دارد) مورد نیاز است. تقویت دو ویژگی مقاومت و هوشمندی در هویت‌یابی نوجوانان به آن‌ها کمک می‌کند تا به نقطه تعادل دوری از تأثیرات منفی جهانی شدن و بهره‌مندی از مزایای آن دست پیدا کنند و در مواجهه با آن نقش فعالی ایفا نمایند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

• افزایش قدرت انعطاف و سازواری و تعامل سازنده فرهنگ خود با دیگری (توانا و هاشمی اصل، ۱۳۹۴).

• با هویت‌های مقاومت می‌توان از آسیب‌های هویتی این فضا جلوگیری کرد^۱ (مصاحبه‌شونده p۲).

• لزوم توسعه اقتدار ارتباطی و فرهنگی مبتنی بر هم‌بستگی اجتماعی (داودی و تاجیک اسماعیلی، ۱۳۹۷).

• امکان هویت‌یابی فعال و اصیل و اثرگذار بر فرهنگ جهانی (رضائی امینلوئی و دیلمقانی، ۱۳۹۷).

۶- کاربست روش تربیت فطری در فرایند هویت‌یابی نوجوانان

روش تربیت فطری در هویت‌بخشی نوجوانان، براساس شناخت و پرورش استعداد‌های ذاتی و گرایش‌های عمیق آنان استوار است. این روش با تأکید بر ابعاد جسمی، عاطفی، عقلی و معنوی نوجوان، سعی می‌کند در چهارچوب فطرت الهی، هویتی متعادل و یکپارچه برای آنان شکل دهد. مربی در این رویکرد، با ایجاد محیطی پویا و آزاد، زمینه خودشناسی، انتخاب آگاهانه و شکوفایی

۱. گزاره‌های مورد تحلیل درخصوص نحوه مواجهه صحیح با چالش‌های هویتی برآمده از فرهنگ جهانی، برخی به لزوم هویت مقاومت تأکید داشته و برخی به ضرورت انعطاف و سازواری اشاره کرده‌اند. در فرایند کلدگذاری، در مرحله کلدگذاری انتخابی، این دو مقوله با هم ترکیب شده است و نهایتاً کلان‌مقوله «مواجهه هوشمندانه، سازنده، منعطف و مبتنی بر اقتدار درون‌زای فرهنگی با فرایند جهانی شدن» به دست آمد.

ارزش‌های اخلاقی را فراهم می‌کند تا نوجوانان در مسیر کشف و تقویت هویت اصیل خویش، به سمت تعالی گام بردارند. این مقوله اصلی شامل ۷ زیرمقوله زیر است:

۱-۶. خودشکوفاسازی نوجوانان در فرایند هویت از طریق مشارکت‌دهی به آنان

تقویت عاملیت و مشارکت نوجوانان در فرایند هویت‌سازی، آن‌ها را از نقش منفعل به فعال و خودمختار تبدیل می‌کند. این رویکرد بر توانمندسازی نوجوانان برای کشف و شکوفاسازی استعدادهای درونی‌شان تأکید دارد و با فراهم کردن فرصت‌های نقش‌آفرینی، آن‌ها را در مسیر شکل‌گیری هویتی پایدار و مقاوم در برابر چالش‌های فضای مجازی هدایت می‌کند. نتیجه این فرایند، افزایش آگاهی و انگیزه در نوجوانان و شکل‌گیری هویتی معنادار خواهد بود.
گزاره مرتبط با این مقوله:

- لزوم مشارکت‌دهی به نوجوانان به‌جای بیگانه‌انگاری آنان (مصاحبه‌شونده p۱۴).
- تقویت عاملیت و نقش‌آفرینی نوجوانان در فرایند هویت‌سازی (مصاحبه‌شونده p۱۲).
- در ساختن فرایند هویت‌یابی و هویت‌سازی، به آن‌ها اجازه داده می‌شود تا توانایی و ظرفیت خودشان را در فرایند رسیدن به هویت فطری-تمدنی به کار بگیرند و از طریق آن، استعدادهای خود را در فرایند هویت‌یابی کشف و شکوفا کنند (کوچک‌زائی و همکاران، ۱۳۹۷).

۳-۶. تقویت بُعد شناختی و فکری در هویت‌یابی نوجوانان

توجه به بُعد فکری و شناختی نوجوانان به آن‌ها کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از خود و جهان اطراف پیدا کنند. در دنیای پر از اطلاعات و شلوغی فضای مجازی، فراهم کردن فرصت‌هایی برای تفکر و بازاندیشی، می‌تواند از سطحی‌نگری جلوگیری کرده و نوجوانان را به توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و عقلانی سوق دهد. این رویکرد موجب می‌شود که نوجوانان در فرایند هویت‌یابی خود، بر مبنای آگاهی و شناخت عمل کنند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

- با توجه به سطحی‌زدگی نوجوان دوفضایی و رسانه‌ای‌شده و فقدان فرصت خلوت و بازاندیشی در فضای مجازی، لازم است در رابطه با نوجوان، به تربیت انسان متفکر و رشد معرفتی وی بیشتر پرداخته شود (مصاحبه‌شونده p۸).

۶-۵. پرورش و معرفی نوجوانان شاخص به عنوان الگو

الگوسازی یکی از اصول اساسی در فرایند هویت‌یابی نوجوانان است. معرفی نوجوانان شاخص و موفق به عنوان الگو، نه تنها انگیزه و الهام‌بخش دیگر نوجوانان است، بلکه به آن‌ها نشان می‌دهد که موفقیت‌ها و دستاوردها از طریق تلاش و پیگیری اصولی به دست می‌آید. ترغیب نوجوانان به استفاده از الگوپردازی برآمده از نسل جدید، به علت بافت و زیست‌بوم مشترک الگو-متربی، امکان هم‌زاد‌پنداری و انگیزه‌بخشی مضاعفی را فراهم می‌کند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

• الگوسازی و الگوگیری یکی از سازوکارهای مهم در هویت‌یابی است. با توجه به این حقیقت، پرورش معدود نوجوانان شاخص و به اصطلاح در قله، می‌تواند نقش مؤثری در الگوبخشی به نوجوانان ایفا نماید (مصاحبه‌شونده ۱۲ p).

۶-۶. تقویت الگوهای تربیتی استاد‌محور و مربی‌محور

رویکردهای استاد‌محور و مربی‌محور، با تأکید بر هدایت و راهبری فردی،^۱ نقش مهمی در هویت‌یابی نوجوانان ایفا می‌کنند. این الگوها با حمایت و راهنمایی مربیان، نوجوانان را در کشف استعدادها و تقویت نقاط قوت یاری می‌دهند. چنین الگوهایی علاوه بر انتقال دانش، به آماده‌سازی نوجوانان برای چالش‌های هویتی و اجتماعی کمک کرده و رشد پایدار آن‌ها را تسهیل می‌کنند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

• تقویت الگوهای تربیتی استاد‌محور و مربی‌محور نقش کلیدی دارد (علی جانباز، مصاحبه شفاهی، ۱۴۰۲).

۶-۷. بهره‌گیری از ظرفیت رؤیاپردازی نوجوان در جهت آینده‌سازی

هدایت رؤیاپردازی نوجوانان به سمت تحقق تصویر آینده، آن‌ها را به ساخت هویتی فطری و تمدنی سوق می‌دهد. یکی از ویژگی‌های دوره نوجوانی، رشد و نمو قوه خیال و توانمندی آن‌ها در ترسیم آینده در آینه رؤیاهاست که با ظهور تکنولوژی‌های مجازی از پیش توسعه یافته است. هدایت این ظرفیت در نوجوانان، می‌تواند پایه اساسی در تمدن‌سازی نوین اسلامی-ایرانی باشد، چراکه تمدن‌ها و توفیقات مادی و معنوی یک کشور ابتدا در آینه خیال و رؤیای یک نسل نقش می‌بندند و پس از آن، با تلاش و حرکت در مسیر تحقق رؤیایها به منصفه ظهور می‌رسند. این

فرایند می‌تواند نقش مهمی در هویت‌یابی نوجوانان ایفا کند.

گزاره مرتبط با این مقوله:

- فعال‌سازی هدفمند قوه خیال‌ورزی نوجوانان در مسیر آینده‌سازی (مصاحبه‌شونده p۱۴).
- لزوم طرح رؤیای معنادار در مقابل وهم و خیال بی‌معنا و سوق دادن نوجوان از غوطه‌وری در خیال به رؤیاپردازی براساس بنیان‌های حقیقی، با تمرکز بر کسب مهارت‌های نوین و آینده‌ساز (مصاحبه‌شونده p۱۲).

۸.۶. بازشناسی و بازسازی سازه‌های معنایی هویت متناسب با اقتضائات نسل جدید

تغییرات سریع فرهنگی و اجتماعی ایجاب می‌کند که مفاهیم هویتی به‌گونه‌ای بازتعریف شوند که هم ریشه‌های ملی و اسلامی را حفظ کنند و هم برای نوجوانان جذاب و قابل فهم باشند. استفاده از زبانی هماهنگ با فرهنگ و تجربیات زیسته نوجوانان، ارتباط نسل‌ها را تقویت کرده و آن‌ها را در درک ارزش‌ها و ساختن هویتی اصیل و حقیقی یاری می‌دهد.

گزاره مرتبط با این مقوله:

- در دنیای مدرن که پیوسته در حال تغییر است، بازشناسی و بازسازی سازه‌های معنایی هویت، به‌ویژه برای نوجوانان، اهمیتی حیاتی دارد (توانا و هاشمی اصل، ۱۳۹۴).
- بازشناسی هویت ملی به نوجوانان امکان می‌دهد تا با درک بهتری از ریشه‌ها و ارزش‌های فرهنگی خود، در جهانی که مدام در حال تحول است، هویتی معنادار و متناسب با نیازهای خود بسازند (داودی و تاجیک اسماعیلی، ۱۳۹۷).

۷- توسعه حکمرانی مجازی هویت‌ساز

بازسازی و توسعه حکمرانی مجازی کشور در مسیر تقویت هویت اسلامی-ایرانی یکی از مهم‌ترین اقدامات در مسیر حل چالش‌های هویتی نوجوان دوفضایی ایرانی معاصر محسوب می‌شود. حکمرانی، به‌طور مطلق، به «اعمال قدرت سیاسی به‌منظور اداره امور یک ملت» معنا شده است (بانک جهانی، ۱۹۸۹: ۶۰). در واقع، فرایندها و نهادها و کارگزارانی که تصمیمات مقتضی را اتخاذ و اقتدار حاکمیتی را در یک کشور اعمال می‌کنند، به‌نوعی حکمرانی انجام می‌دهند. به عبارت دیگر، حکمرانی اعمال اقتدار سیاسی-اداری، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و انتظامی در راستای مدیریت امور عمومی کشور در تمام مقیاس‌های جهانی، بین‌المللی، منطقه‌ای، ملی، ناحیه‌ای و محلی است. در عصر کنونی، موضوع حکمرانی به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود: حکمرانی در

مرزهای جغرافیایی فیزیکی و حکمرانی در فضای مجازی. بر این اساس، حکمرانی فضای مجازی را می‌توان چنین تعریف کرد: «پایش، سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری، ریل‌گذاری، تنظیم‌گری، اجرا، نظارت و ارزیابی فعالیت‌ها و اقدامات در چهار لایه فضای مجازی: زیرساخت‌های اتصال به شبکه، ابزار و دستگاه، سیستم‌های عامل و رابط کاربری و لایه برنامه‌ها، سایت‌ها، پلتفرم‌ها و افزونه‌ها.» توسعه حکمرانی مجازی هویت‌ساز به معنی به‌کارگیری ابزارهای حکمرانی در فضای مجازی، به‌منظور محدودسازی زمینه‌ها و عوامل هویت‌سوز و تقویت عواملی است که به هویت‌یابی صحیح نوجوانان کمک می‌کنند. از جمله این موارد می‌توان به توسعه ایمنی دیجیتال و سلامت دیجیتال کودکان و نوجوانان، ابزارهای فناورانه والدگری عصر دیجیتال، ابزارهای فناورانه سواد رسانه‌ای، تقویت زیرساخت‌های بومی، حمایت از کنشگران و بازیگران فردی و سازمانی (خصوصی) نقش‌آفرین در زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوانان و ... نام برد.

گزاره مرتبط با این مقوله:

- مدیریت و بهبود نظام هویت‌سازی فضای مجازی، از طریق محدودسازی هوشمند نظامات هویت‌سوز (رفیعی حصار و سلیمانی، ۱۳۹۶).
- حکمرانی مجازی کشور و توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی بومی باید تقویت شوند (درشتی و همکاران، ۱۳۹۷).
- فضایی ایجاد شود که در آن سلبریتی‌های مؤثر در هویت‌سازی نقش‌های مثبتی ایفا کنند (کوچک‌زائی و همکاران، ۱۳۹۷).
- لزوم تهیه دستگاه مفهومی و نظری بومی برای تحلیل و مدیریت فضای مجازی (مصاحبه‌شونده p۱۰).

در این راستا، مقاله‌ای تأثیر هویت مجازی بر هویت واقعی را بررسی کرده و بر مدیریت هویت سایبری تأکید دارد. پژوهش با مرور مطالعات نشان می‌دهد شناخت بهتر هویت، مدیریت مؤثر آن را ممکن می‌سازد. یافته‌های این تحقیق بر تقویت حکمرانی مجازی و کنترل فرد بر هویت دیجیتال تأکید می‌کنند (کریستین یون-یو سان و استیو گاشنیک، ۲۰۲۲: ۱۹۹).

۸- تولید محتوا و محصولات رسانه‌ای هویت‌ساز

تولید محتوای رسانه‌ای هویت‌ساز با انتقال ارزش‌ها و تقویت هویت فرهنگی، ملی و دینی، نقشی کلیدی در ارتقای تعاملات اجتماعی نوجوانان دارد. این محتوا باید جذاب، خلاق و هماهنگ

با فرهنگ بومی باشد و قابلیت رقابت جهانی داشته باشد. مشارکت نوجوانان در تولید محتوا، حس مسئولیت‌پذیری و نقش‌آفرینی آنان را تقویت می‌کند. همچنین، خلق روایت‌های هم‌ذات‌پندارانه با استفاده از ظرفیت‌های هنری و رسانه‌ای، ارتباط نوجوانان با هویت اصیل و تصویری مثبت از فرهنگ خود را تقویت می‌نماید.

گزاره مرتبط با این مقوله:

- جایگاه کشور در شبکه‌های بین‌المللی تولید و توزیع کالاهای فرهنگی نقش کلیدی در حمایت و هدایت هویتی نسل جدید دارد (داودی و تاجیک اسماعیلی، ۱۳۹۷).
- نهادها و شرکت‌های تولیدکننده محتوای آموزشی و رسانه‌ای هویت‌ساز باید توسعه یابند (بیک‌محمدی، ۱۴۰۱).
- ایجاد محتوای ایجابی در فضای مجازی و تولیدات تلویزیونی که هم عمیق و اندیشه‌ساز باشند و هم متناسب با سلیقه نوجوانان (فرج‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱).

۱۵۹

نمودار ۱- شبکه مضامین راهکارهای مواجهه با چالش‌های هویتیابی نوجوان دوفضایی ایران معاصر

نتیجه‌گیری

هویتیابی نوجوان معاصر به‌واسطه غلبه رسانه و زیست‌مجازی، با چالش‌هایی نظیر فروپاشی مرزهای هویت جمعی، سیالیت و شناوری هویت، سرگشتگی و مسخ‌شدگی هویت، تأثیرپذیری و الگوگیری‌های ضد هویتی، فریب و خودنمایشی هویتی، تکثر و مرکز‌گریزی هویت و فاصله گرفتن از هویت فطری مواجه شده است. پژوهش حاضر، با هدف ارائه راهکارهای عملی برای مواجهه

با این چالش‌ها، با روش تحلیل مضمون (بهره‌گیری از محتوای ۵۰ مقاله و متن ۱۵ مصاحبه با صاحب‌نظران) انجام شده است.

یافته‌های این پژوهش به کنشگران زیست‌بوم رشد و تعالی نوجوانان دیدگاهی انتقادی ارائه می‌دهد تا با بازنگری در نقش خود، رویکردها و راهبردهای خود را اصلاح کنند. نتایج این تحقیق تأکید می‌کند که برای برون‌رفت از چالش‌های هویتی نسل جدید در ایران، توسعه و ارتقای زیست‌بوم هویت‌یابی نوجوانان به‌عنوان یک کلان‌راهبرد کلیدی توصیه می‌شود. مقصود از زیست‌بوم در این ترکیب، زیست‌بوم فرهنگی است که الزاماً به پیوند فرهنگ و محیط‌زیست دلالت ندارد. زیست‌بوم فرهنگی استعاره‌ای برگرفته از زیست‌بوم طبیعی است که در آن تمامی افراد، نهادها و عوامل مرتبط با یک موضوع فرهنگی، در یک برهم‌کنش شبکه‌ای و با تبادل اطلاعات و تولیدات میان خود و سایرین، به تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از آن موضوع دست می‌زنند. در این استعاره، زیست‌بوم، سیستمی باز، پویا، خودسازمان‌ده، مبتنی بر فرایندهای رشد و تغییر، پیچیده و چندعاملی و تا حد زیادی پیش‌بینی‌ناپذیر در نظر گرفته می‌شود و ابعاد اقتصادی، سیاسی، فناوری و سایر ابعاد غیرفرهنگی را نیز در نظر می‌گیرد. توسعه و ارتقای زیست‌بوم هویت‌یابی نوجوانان به‌عنوان یک کلان‌راهبرد، تأکید می‌کند که برای مقابله با چالش‌های هویتی نسل جدید نیازمند در نظر گرفتن همه‌عوامل مفید حل مسئله، به‌صورت شبکه‌ای مرتبط با یکدیگر است که به‌صورت انفرادی نباید در نظر گرفته شوند.

این زیست‌بوم شامل ارتقای سواد رسانه‌ای نوجوانان و والدین برای بررسی نقادانه محتوای مجازی و جلوگیری از تأثیرات منفی آن است. همچنین، تربیت نوجوانان کنشگر رسانه‌ای برای تولید محتوای سازنده و هم‌سو با ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی ضروری است. اصلاح نظام ارتباطات اجتماعی با تقویت تعاملات واقعی و کاهش انزوای ناشی از فضای مجازی نیز گامی اساسی در تقویت هویت نوجوانان به شمار می‌رود.

نهادهای فرهنگی اصیل هویت‌بخش مانند خانواده، مدرسه و نهاد دین نقش کلیدی در هویت‌یابی نوجوانان دارند و تقویت و بازتعریف نقش آن‌ها در مواجهه با چالش‌های دنیای مدرن ضروری است. این بازتعریف باید با زبانی متناسب با ذهنیت نوجوانان انجام شود تا ارتباط آن‌ها با ریشه‌های ملی و دینی حفظ گردد. همچنین، توسعه حکمرانی مجازی هویت‌ساز و تولید محتوای رسانه‌ای ایجابی می‌تواند تهدیدات فضای مجازی را کاهش دهد و ظرفیت‌های آن را به فرصتی

برای تقویت هویت فرهنگی تبدیل کند. افزایش ارتباطات بین نسلی نیز به کاهش شکاف‌های نسلی و تقویت هویت نوجوانان کمک خواهد کرد. در نهایت، چنین رویکردی می‌تواند زمینه‌ساز طراحی راهکارهای خلاقانه و سازگار با شرایط فرهنگی جامعه باشد.

برای پژوهش‌های آتی، پیشنهاد می‌شود که ضمن مطالعه تطبیقی تجارب موفق کشورهای دیگر در تقویت هویت نوجوانان، با در نظر گرفتن ویژگی‌های فرهنگی و بومی ایران، ذیل هریک از راهبردهای منتج از این تحقیق، تفصیل چگونگی تحقق این راهبردها را پیش روی سیاست‌گذاران، پژوهشگران و بازیگران فعال در حوزه نوجوان قرار دهد. در پایان تأکید می‌شود تحقق این اهداف مستلزم همراهی نهادهای علمی، فرهنگی و اجتماعی برای ایجاد بستری پایدار و متوازن در فرایند هویت‌یابی نوجوانان است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. احمدی آرا، مجید، ۱۴۰۰، تأثیر فضای مجازی بر عنصر هویت (بررسی تأثیر فضای مجازی بر عنصر هویت دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر کرمانشاه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و تربیتی دانشگاه رازی.
۲. احیائی، پویان، ۱۳۹۴، فضای مجازی و تحولات هویتی در ایران، تهران، دارالفنون با همکاری نشر پارسینه.
۳. اریکسون، اریک، ۱۳۹۶، مقدمات روان‌شناسی، ترجمه سهیلا خاوردیان و سعید حسن‌زاده، تهران، پندار تابان.
۴. اسماعیلی، معصومه، رادفر، مجید و باصری، علی، ۱۴۰۱، «نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری هویت فرهنگی جوانان»، مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه، دوره پنجم، زمستان ۱۴۰۱، شماره ۱۸، ص ۲۹-۶۲.
۵. امین‌پور، فاطمه، ۱۳۹۰، «فرهنگ‌پذیری دینی و رسانه»، مطالعات جوان و رسانه، ش ۲، ص ۱۰-۳۷.
۶. بیک‌محمدی، میترا، ۱۴۰۱، «آثار فضای مجازی بر هویت کودکان»، رشد آموزش پیش‌دبستانی، ش ۴۸، ص ۸-۱۰.
۷. تامپسون، مل، ۱۳۹۳، من، ترجمه سونا انزابی‌نژاد، چاپ چهارم، تهران، نشر گمان.
۸. توانا، محمدعلی و هاشمی‌اصل، سید عبدالله، ۱۳۹۴، «درآمدی بر فضای مجازی فراقلمرویی و سیالیت هویت سوژه در پرتو تحلیل انتقادی بینامتنی»، مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، ش ۹، ص ۱۵-۳۶.
۹. جعفرنژاد، سید ابوالفضل، ۱۳۸۷، «ایران امروز؛ بحران هویت در جوانی و نوجوانی»، زمانه، ش ۶۷-۶۸، ص ۲۵-۳۰.
۱۰. جعفری، فاطمه، بهرامی، سوسن و جعفری‌هرندی، رضا، ۱۴۰۰، «پیش‌بینی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی براساس سبک‌های هویت در دانش‌آموزان شهر قم»، علوم و فنون مدیریت اطلاعات، ش ۲۴، ص ۲۱۹-۲۴۲.
۱۱. جنکینز، ریچارد، ۱۳۸۱، هویت اجتماعی. ترجمه تورج یاراحمدی، تهران، شیرازه.
۱۲. حسینی، بشیر، گودرزی، اکرم، کشاورز، سوسن و نورانی، زهرا، ۱۴۰۰، «مطالعه تطبیقی و طراحی الگوی مفهومی سواد رسانه‌ای مبتنی بر اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران»، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ش ۱۹، ص ۱۳-۱۶۴.
۱۳. خنیفر، حسین، ۱۳۹۶، اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی رویکردی نو و کاربردی، تهران، انتشارات نگاه دانش.
۱۴. داودی، کاظم و تاجیک اسماعیلی، سمیه، ۱۳۹۷، «رابطه میان میزان و نوع حضور در فضای مجازی با دلبستگی به مکان در میان دانش‌آموزان دوره اول و دوم متوسطه»، راهبرد اجتماعی فرهنگی، ش ۲۶،

۱۵. درشتی، حنا، شیرمحمدی، مهدی و ادیبی، علیرضا، ۱۳۹۹، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده»، بصیرت و تربیت اسلامی، ش ۵۲، ص ۱۲۳-۱۵۰.
۱۶. ربانی، حدیث و علی‌آبادی، فاطمه، ۱۴۰۰ «تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی و هویت نوجوانان در دوران اپیدمی کرونا»، راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، ش ۱۲، ص ۱۷۲-۱۸۱.
۱۷. رحمانی، نیره، ۱۴۰۲، «نقش سواد رسانه‌ای و الگوی والد-فرزندی در شکل‌گیری هویت دینی فرزندان»، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، زمستان ۱۴۰۲، شماره ۱۳، ص ۲۶-۴۴. (doi.org/10.22034/riet.2023.15471.1216)
۱۸. رحمانی میمند، مجتبی و غزایی گرگری، رقیه، ۱۴۰۱، «تغییرات هویتی دانش‌آموزان؛ بررسی آثار فضای مجازی و اینترنت»، رشد آموزش علوم اجتماعی، ش ۹۰، ص ۱۳-۱۵.
۱۹. رضائی امینلوئی و دیلمقانی، فرشید، ۱۳۹۷، «تحلیل بحران هویت قومی در ایران در بستر جهانی شدن و فضای مجازی با رویکرد علم‌پایداری»، سیاست (دانشگاه تربیت مدرس)، ش ۱۷، ص ۱۰۵-۱۲۴.
۲۰. رفیعی حصار، شهناز و سلیمانی، توران، ۱۳۹۶، بررسی تأثیر میزان استفاده از شبکه‌های مجازی بر هویت ملی و دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوره دوم شهر اردبیل، *تغییرات اجتماعی-فرهنگی (مطالعات علوم اجتماعی ایران سابق)*، ش ۵۳، ص ۳۱-۴۵.
۲۱. سعیدی‌پور، اسماعیل، ۱۳۹۵، اثرات رسانه‌ها با تأکید بر اینترنت بر هویت نوجوانان، *جامعه، فرهنگ، رسانه*، ش ۱۶، ص ۸۱-۹۸.
۲۲. صفری شالی، رضا و عبدمولایی، آتیه، ۱۳۹۴، تأثیر عوامل اجتماعی شدن بر هویت نوجوانان (هم‌سالان، مدرسه و رسانه)، *خانواده و پژوهش*، ش ۲۷، ص ۱۱۷-۱۳۶.
۲۳. عاملی، سید سعیدرضا، ۱۴۰۳، سخنرانی در همایش ملی فلسفه فرهنگ، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، (بازدیدشده در تاریخ ۸ آذر ۱۴۰۳) <https://rasanews.ir/003ELL>
۲۴. فرج‌زاده، غلامعلی، جعفری، علی، حبیب‌زاده، اصحاب، و سلطانی‌فر، محمد، ۱۴۰۱، بررسی مقایسه‌ای نقش رسانه‌های جمعی و اجتماعی در احساس تعهد به هویت ملی نوجوانان (مورد مطالعه: نوجوانان شهر اردبیل)، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۹۱، ص ۱۰۵-۱۲۴.
۲۵. فیاض‌پور، اعظم، ۱۴۰۰، بررسی رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و اعتیاد به شبکه‌های مجازی با بحران هویت در نوجوانان مضطرب، *دانش انتظامی سمنان*، ش ۴۰، ص ۹-۲۳.
۲۶. فیرحی، داود، ۱۳۸۶، نسبت هویت‌ها و خرده‌هویت‌ها، در کتاب: علی‌اگر، مبانی نظری هویت و بحران هویت، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

۲۷. قلی بیکیان، بهجت، ۱۳۹۲، تأثیر فضای مجازی بر هویت اجتماعی جوانان با تأکید بر هویت قومی، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق، قیام دشت.
۲۸. قنبری آلاق، محسن، ۱۳۹۸، صلح سازی ایمن محور در فضای مجازی، زنگی پاک، ش ۱۷، ص ۸۵-۹۹.
۲۹. قنبری برزبان، علی، ۱۳۹۶، تأثیر فراغت مجازی و بازی های رایانه ای بر هویت دینی نوجوانان، *مطالعات فرهنگ ارتباطات*، ش ۳۹، ص ۹۷-۱۲۰.
۳۰. کنگاوری، سوسن و کنگاوری، کوثر، ۱۴۰۲، بررسی تأثیر فضای مجازی بر تغییر هویت در نوجوانان، ارائه شده در اولین کنفرانس بین المللی روان شناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و فلسفه، بابل.
۳۱. کوچک زائی، مصطفی، فیضیان، مجیدرضا و شاه آبادی، محمد، ۱۳۹۷، بررسی سلبریتی سازی در رسانه و بحران هویت نوجوان در جامعه، *فصلنامه جامعه، فرهنگ و رسانه*، ش ۲۹، ص ۱۰۳-۱۲۱.
۳۲. گیدنز، آنتونی، ۱۳۷۸، *تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران، نشر نی.
۳۳. مرادی، سید حسین، ۱۴۰۳، بررسی نقش شناخت اجتماعی در شکل گیری هویت گروهی نوجوانان، *مجله شناخت، رفتار، یادگیری*، بی شماره.
۳۴. مرتضایی فریزهندی، کبری و ادریسی، افسانه، ۱۳۹۳، هویت یابی ملی در فضای رسانه ای، *مطالعات ملی*، ش ۵۸، ص ۷۵-۹۴.
۳۵. نجفی علمی، محمود، ۱۳۸۹، فناوری اطلاعات، نوجوانان و بحران هویت، *رهاورد نور*، ش ۴۹، ص ۱۲-۳۲.
۳۶. نعمتی، فاطمه، بلند، حسن و صیادی، علی، ۱۴۰۱، بررسی نقش واسطه ای بحران هویت و انسجام خانواده در تعیین رابطه مشارکت در شبکه های اجتماعی با نگرانی از تصویر بدنی در میان دانش آموزان، *پژوهش های مشاوره*، ش ۸۱، ص ۲۵۶-۲۸۰.
37. Berzonsky, Michael & Branje, Susan & Meeus, Wim, 2007, Identity-Processing Style, Psychosocial Resources, and Adolescents' Perceptions of Parent-Adolescent Relations, *Journal of Early Adolescence - J EARLY ADOLESCENCE*. 27, 324—345. 10. 1177/0272431607302006.
38. Donath, Judith, S., 1998, Identity and deception in the virtual community, Prepared for: Kollock, P. and Smith M. (eds). *Communities in Cyberspace*, London: Routledge.
39. Erikson, E. H., 1968, *Identity: Youth and crisis*. W.W. Norton & Company.
40. Erikson, E. H, 1956, The Problem of Ego Identity, *Journal of the American Psycho-*

- analytic Association, 4(1), 56—121. <https://doi.org/10.1177/000306515600400104>.
41. Jacqueline Nesi, Eva H. Telzer & Mitchell J. Prinstein, 2022, HANDBOOK OF Adolescent Digital Media Use Mental Health, Published online by Cambridge University Press.
42. Kamakshi, Malik, 2024, Integrating Digital Citizenship Education in the Contemporary Educational Ecosystem, 357—376. doi: 10.1201/9781032713366-25.
43. Kopelman, S., 2009, The effect of culture and power on cooperation in commons dilemmas: Implications for global resource management, Organization Behavior and Human Decision Processes (OBHDP), 108, 153—163. doi: 10.1016/j.obhdp.2008.06.004.
44. Lazarus, R. S., & Folkman, S., 1984, Stress, appraisal, and coping, Springer Publishing Company.
45. Marcia, J. E., 1993, The status of the statuses: Research review, In J. Marcia, A. Waterman, & S. Archer (Eds.), Ego identity: A handbook for psychosocial research (pp. 22—41). Springer.
46. Marcia, James, 2007, Ego Identity and Personality Disorders, Journal of personality disorders, 20. 577-96. doi: 10.1521/pedi.2006.20.6.577.
47. McAdams, D. P., 2013, The redemptive self: Stories Americans live by, Oxford University Press.
48. Pieterse, Nederveen, J., 2009, Globalization and Culture: Global Mélange, United States: Rowman & Littlefield.
49. Project Management Institute, 2021, A guide to the project management body of knowledge (PMBOK guide) (7th ed), Project Management Institute.
50. Sun, C. Y.-Y., & Goschnick, S. (2022). Formation and Control of Identity. In Research Anthology on Usage, Identity, and Impact of Social Media on Society and Culture (pp. 198-227). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6307-9.ch011>.
51. Vytalov, S., Petrova, I., Goncharova, O., Herchanivska, P., & Kravchenko, A., 2024, Digital culture in the virtual space, Multidisciplinary Reviews, 7, 2024spe033. <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe033>.
52. WHO, 2023, Global Accelerated Action for the Health of Adolescents (AA-HA!) - Second edition: Guidance to support country implementation. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789240069814>.

[//www.who.int/publications/i/item/9789240081765](http://www.who.int/publications/i/item/9789240081765).

53. World Bank, 1989, Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth, A Long-Term Perspective Study, Washington D.C.

